

IZBRANI VIDIKI UPORABE UMETNE INTELIGENCE V SODNIH POSTOPKIH

MATEJ MAKOTER ROŽMARIN, DENIS BAGHRIZABEHI

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, Slovenija
matej.rozmarin@um.si, denis.baghrizabehi@um.si

Poglavje obravnava možnosti uporabe sistemov umetne inteligence v sodnih postopkih. Uporaba sistemov umetne inteligence prinaša prednosti, predvsem glede na načelo ekonomičnosti postopkov. Po drugi strani uporabo takšnih sistemov spremljajo pomanjkljivosti in slabosti, ki se odražajo predvsem kot ovire pri doslednem zagotavljanju načela enakega varstva pravic in pravice do sodnega varstva. Avtorja obravnavata omenjene slabosti in pomanjkljivosti, pri čemer se ne omejujeta zgolj na obstoječe sisteme umetne inteligence v sodnih postopkih, ampak poskušata oblikovati splošne zaključke, ki temeljijo na omejitvah, ki izhajajo iz same zasnove tehnologije velikih jezikovnih modelov. Pravna analiza problema upošteva nacionalni in mednarodni (pravo EU in EKČP) pravni okvir relevantnih načel. Poglavje vključuje razpravo o obstoju pravice do človeškega sodnika, ki na načelni ravni izključuje uporabo sistemov umetne inteligence v svojstvu odločevalca.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.pf.11.2025.7](https://doi.org/10.18690/um.pf.11.2025.7)

ISBN

978-961-299-086-2

Ključne besede:

umetna inteligenca,
klepetalni robot,
pravica do enakega varstva
pravic,
načelo kontradiktornosti,
logično-izkustvena presoja,
pravica do človeškega
sodnika

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.pf.11.2025.7](https://doi.org/10.18690/um.pf.11.2025.7)

ISBN
978-961-299-086-2

Keywords:

artificial intelligence,
chatbot,
right to equal protection of
rights,
the adversarial proceedings
principle,
logical-empirical reasoning,
right to a human judge

SELECTED ASPECTS REGARDING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN COURT PROCEEDINGS

MATEJ MAKOTER ROŽMARIN, DENIS BAGHRIZABEHI

University of Maribor, Faculty of Law, Maribor, Slovenia
matej.rozmarin@um.si, denis.baghrizabehi@um.si

This chapter examines the possibilities of using artificial intelligence systems in judicial proceedings. The use of artificial intelligence systems brings with it advantages, especially in terms of the principle of the efficiency of proceedings. On the other hand, the use of such systems is accompanied by disadvantages and shortcomings, which are mainly reflected as obstacles to the guarantees stemming from the principle of equal protection of rights and the right to judicial protection. The authors address these disadvantages and shortcomings, not limiting themselves to existing artificial intelligence systems in judicial proceedings, but attempting to draw general conclusions based on the limitations inherent in the very design of large language model technology. The legal analysis of the problem takes into account the national and international (EU law and ECHR) legal framework of the relevant principles. The chapter includes a discussion on the existence of a right to a human judge, which excludes, at a principle level, the use of AI systems in the capacity of a decision-maker.

University of Maribor Press

1 Uvod

Odkar je OpenAI v letu 2022 javnosti omogočil brezplačno uporabo velikega jezikovnega modela »ChatGPT«, se zdi, da umetna inteligenca pronica v vse pore družbenega življenja in vpliva na sicer ustaljena pravila družbenih (pod)sistemov. To velja tudi za pravosodje, kjer se postopno uvajajo umetnointeligentna orodja s ciljem izboljšanja učinkovitosti pravosodja. Avtorja se v tej luči podrobneje ukvarjava z izbranimi vidiki uporabe sistemov umetne inteligence v sodnih postopkih in tveganjih, ki jih prinaša uporaba sistemov umetne inteligence v sodnih postopkih. Sistem umetne inteligence v sodnem postopku namreč predstavlja novo dimenzijo in sivo območje, kateremu pravna regulacija ne uspe dosledno slediti.

To poglavje za uvodom v drugem razdelku najprej obravnava način delovanja sistemov umetne inteligence, in sicer z vidika klepetalnih robotov, in izpostavlja pomanjkljivosti oziroma meje uporabe sistema umetne inteligence v sodnih postopkih glede tega, kaj sploh klepetalni robot zmore in kje lahko ima težave oziroma kje so njegove pomanjkljivosti. V tretjem razdelku sledi analiza različnih načinov uporabe sistemov umetne inteligence v sodnih postopkih s predstavitvijo koncepta, ki ga je ubralo slovensko pravosodje glede vpeljave sistemov umetne inteligence v sodne postopke. V četrtem razdelku je obravnavan sistem umetne inteligence in ocena, ali bi bila uporaba umetne inteligence v slovenskem pravnem redu sploh skladna z vidika pravice do enakega varstva pravic, še posebej z vidika načela kontradiktornosti ter v luči pravice do človeškega sodnika. Kot ključno (daljnosežno) je v petem razdelku zastavljeno vprašanje, ali lahko umetna inteligenca, ki odloča v sporu med strankama, zagotavlja enake standarde pravnega varstva kot takrat, ko v vlogi sodnika nastopa človek.

2 Način delovanja umetne inteligence – klepetalnega robota, kje so meje in pasti njene uporabe

Za začetek velja najprej pojasniti delovanje umetne inteligence, tj. kakšne so njene sposobnosti in kako oblikuje svoje odgovore ter iz česa črpa informacije, na podlagi katerih podaja odgovore. Kot je že bilo uvodoma pojasnjeno, se to poglavje v monografiji osredotoča predvsem na velike jezikovne modele oziroma klepetalne robote kot eno izmed različic. Zato je pojasnjen način delovanja velikih jezikovnih modelov (ang. Large Language Models, v nadaljevanju: LLM), saj ni nujno, da vsa

umetna inteligenca deluje na enak način. Interakcija z velikim jezikovnim modelom se lahko zagotavlja preko t. i. klepetalnih robotov.

Zgolj v namen lažje predstave lahko kot primer klepetalnega robota navedemo »ChatGpt«. Pri slednjem gre za sistem umetne inteligence, ki ga je razvilo podjetje OpenAI, prvotno kot brezplačen model umetne inteligence, namenjen uporabi širše javnosti. Za splošno uporabo je bil izdan 30. novembra leta 2022. Priljubljenost tega klepetalnega robota izkazuje dejstvo, da je v prvih dveh mesecih po začetku delovanja dosegel 100 milijonov mesečnih aktivnih uporabnikov, s čimer gre za najhitreje rastočo potrošniško aplikacijo v zgodovini.¹ Od takrat se je model izboljšal (doživel več novih različic). Če bi primerjali odgovore, ki jih je podajal v letu 2022, in odgovore, ki jih podaja v letu 2025, bil lahko ugotovili, da so slednji doslednejši in konkretnjeji. V najnovejši različici ChatGPT-5.1 se nadaljuje trend eksponentnih izboljšav iz predhodne različice ChatGPT-4.0, in sicer zmožnost sledenja namenu uporabnika, manjša verjetnost ustvarjanja žaljivih ali nevarnih rezultatov, večja točnost dejstev, boljša vodljivost in s tem zmožnost spreminjanja obnašanja glede na zahteve uporabnika ter najnovejša funkcija – povezljivost z internetom, ki vključuje možnost iskanja po internetu v realnem.²

LLM sistemi umetne inteligence temeljijo na arhitekturi globoke nevronske mreže, ki je sestavljena iz več plasti transformatorjev. Te so zasnovane za obdelavo zaporednih podatkov, kot je besedilo v naravnem jeziku, in lahko ustvarjajo koherentne in podobne rezultate, kot bi jih ustvaril človek. Za usposabljanje klepetalnega robota se v model vnese velik korpus besedilnih podatkov, ki modelu omogoča učenje vzorcev in odnosov med besedami, frazami in stavki. Postopek usposabljanja je ponavljajoč, model pa se izboljšuje, ko je izpostavljen več podatkom. Večji nabor podatkov namreč omogoča, da model zajame kompleksnost in različne odtenke jezika človeka. Veliki jezikovni model je tako sposoben opravljati široko paleto jezikovnih nalog in to z veliko natančnostjo in stilom.³ Pri ustvarjanju besedila z umetno inteligenco ima ključno vlogo globoko učenje. Modeli globokega učenja se z učenjem na velikih količinah podatkov naučijo jezikovnih vzorcev in pravilnosti ter lahko ustvarijo realistična in skladna besedila.⁴

¹ Hu, 2023.

² Marr, 2023.

³ Ozdemir, 2023, stran 827.

⁴ Kelleher, 2019, strani 1–3.

Poleg že omenjenega globokega učenja klepetalni robot podaja odgovore na podlagi statističnega predvidevanja in sicer na podlagi vzorcev v jeziku, v katerem je bil treniran. Iz tega izhaja, da odgovori temeljijo na podlagi verjetnosti. V luči načina delovanja klepetalnega robota se tako poraja vprašanje, ali nas umetna inteligenca, tj. klepetalni robot, razume in ali gre za pravo, pristno interakcijo, ko torej z nami komunicira na način, kot bi komunicirali s človekom, v smislu, da so njegovo vedenje in odgovori posledica razumevanja človeka, človeških besed in našega namena, ter tako na podlagi tega opravi ustrezen odziv oziroma poda ustrezen odgovor. Klepetalni robot poda najverjetnejši odgovor na besedilni vhod (»prompt«) (npr. vprašanja, navodila), ki je vanj vnesen. Vendar pa odgovarjanje klepetalnega robota na podlagi verjetnosti ni ugibanje, kot to dela človek, temveč je rezultat kompleksnih algoritmov. Gre torej za kombinatoriko učenih vzorcev in verjetnosti in ne za intuitivno ali empatično razmišljanje, saj pri njegovem delovanju ne gre za človeško razmišljanje, ampak zgolj za obdelavo besedila na podlagi naučenih vzorcev. Razumevanje čustev in empatično odzivanje nanje predstavljata večji izziv, saj empatija kot globoko niansirana in večplastna človeška izkušnja ne zahteva le jezikovnega znanja, temveč tudi globoko razumevanje človeške psihologije, čustev in družbenega konteksta. Empatija je temeljni vidik človeške interakcije in jo lahko opredelimo kot sposobnost razumevanja in deljenja čustev druge osebe.⁵

Poudariti velja še, da (vsaj za zdaj) klepetalni robot ni sposoben semantičnega razumevanja. Za to je namreč pomembno vedeti, ali odziv sistema umetne inteligence odraža občutljivost za pomen besedila, ki ga ustvarja. Bistveno je vprašanje, ali je odgovor umetne inteligence produkt razumevanja pomenov besed in besednih zvez ali pa gre zgolj za ustvarjanje besedila, ki je videti smiselno. Pri semantičnem razumevanju ne gre samo za golo in prazno razmišljanje. Nasprotnomiselni proces in dejanja kot kognitivni dejavniki odražajo razumevanje sveta okoli nas in prizadevanje za smiselno interakcijo s tem svetom.⁶

V strokovni literaturi so izpostavljene pomanjkljivosti klepetalnih robotov, ki temeljijo na LLM modelu. LLM modelom primanjkuje zdravorazumskega znanja. Kljub temu, da lahko LLM ustvarijo zelo koherentne in verjetne odgovore na najrazličnejša gesla in besedilne vhode (ang. prompt-e), pogosto ne premorejo sposobnosti razumevanja širšega konteksta pogovora ali posledic njegovih izjav, kar

⁵ Montemayor et. al, 2022, strani 1353–1359.

⁶ Miracchi Titus, 2024, strani 1–12.

lahko privede do napak ali nedoslednosti v podanih rezultatih, zlasti pri obravnavi stvarnih ali logičnih vprašanj. Strokovna literatura prav tako opozarja, da imajo LLM modeli lahko t. i. halucinacije, tj. izmišljanje informacij, ki niso podprte z dokazi ali resničnostjo. Razlog za haluciniranje naj bi tičal v tem, da se LLM modeli pri ustvarjanju besedila zanašajo na že omenjene statistične vzorce in verjetnosti (statistično predvidevanje), namesto da bi preverjali resničnost ali točnost svojih rezultatov. To tako predstavlja tveganje za uporabnike, ki bi se preveč zanašali na programe LLM kot vire informacij ali smernic.⁷ V tej zvezi lahko izpostavimo primer, ko uporabnik išče ustrezno strokovno literaturo preko modelov LLM, ki mu nato posreduje seznam literature, pri čemer na primer poda na videz povsem verodostojne naslove v zvezi s postavljenim vprašanjem oziroma podanim geslom, a se kasneje ugotovi, da znanstvena publikacija s tem naslovom v resnici sploh ne obstaja.

Pri LLM modelih je bilo nadalje ugotovljeno, da so omejeni s kontekstualnim oknom, kar pomeni, da se uporabniki lahko s programi LLM pogovarjajo z razmeroma omejenim številom besed. Ko je določena meja besed presežena, začne model pozabljati na kontekst, kar lahko vpliva na skladnost ali doslednost odgovorov modela pri dlje trajajočih oziroma obsežnejših nalogah.⁸

Pri uporabi LLM se prav tako pojavljajo pomisleki glede varovanja zasebnosti. Uporabniki morajo biti posebej pozorni, da ne vnašajo občutljivih informacij (kot so npr. osebni podatki), ali morebitnih lastnih zamisli, idej, zapisov, zasnov člankov, ki še niso objavljeni. V tem primeru lahko (če seveda ne gre za klepetalne robote z lokalnimi serverji, tj. lokalno obdelavo podatkov) potencialno do njih dostopajo uporabniki z vsega sveta, s čimer zato obstaja mnogo večja verjetnost, da bi prišlo do zlorabe le teh. Klepetalni robot je naučen na veliki količini podatkov, pri čemer lahko slednji vsebujejo tudi informacije, zaščitene z avtorskimi pravicami, kar lahko privede do sporov o kršitvah, saj se klepetalni robot, v kolikor mu to ni izrecno naloženo, ne sklicuje na reference, hkrati pa lahko navaja napačne reference oziroma navaja že obravnavane halucinacije.

⁷ Briganti, 2024, strani 1565–1569.

⁸ Ratner et. al., 2023, stran 6383.

Obstajajo tudi resni pomisleki v zvezi s sposobnostjo klepetalnih robotov glede moralnega presojanja oziroma njihove sposobnosti opravljanja moralnovrednostne sodbe. Klepetalni roboti, ki temeljijo na LLM, še ne dosegajo sposobnosti moralnega sklepanja na ravni, kot to počne človek. LLM modeli so namreč posebej učinkoviti pri prenosu obstoječih informacij in podajanju odgovorov na podlagi verjetnosti in statističnega predvidevanja in obdelavi podatkov ter prenašanju znanja na podlagi naučenih vzorcev. Hkrati klepetalni robot na podlagi besedilnih gesel (promptov) zlahka podaja moralne nasvete, čeprav nima trdnega moralnega stališča. Klepetalni robot namreč lahko daje popolnoma nasprotno moralne nasvete glede istega moralnega vprašanja. Kljub temu nasveti klepetalnih robotov vplivajo na moralno presojo uporabnikov. Pri tem pa tudi uporabniki velikokrat podcenjujejo vpliv klepetalnih robotov in njihova naključna moralna stališča nemalokrat sprejemajo za svoja.⁹

Klepetalni roboti imajo sposobnost sprožiti odzive, ki izzovejo uporabnikova moralna prepričanja ter spodbujajo etično samorefleksijo. Sistem umetne inteligence lahko tako vpliva na vrednote uporabnikov, saj s svojimi odzivi spodbuja, da se uporabnik sprašuje o lastnih etičnih normah, moralnih stališčih ter jih ponovno ovrednoti. Klepetalni robot se lahko na primer uporablja za ustvarjanje odgovorov na zapletena etična vprašanja, kot so tista, povezana z družbeno pravičnostjo. Njegov algoritem lahko zagotovi vpogled in perspektive, ki izpodbijajo vnaprej sprejete predstave. Poleg tega lahko sistem umetne inteligence spreminja vrednostne predstave tudi s spodbujanjem spornih vrednot. Sistem umetne inteligence lahko na primer ustvari odzive, ki spodbujajo nestrpnost ali diskriminacijo. Ti odzivi pa lahko normalizirajo negativna stališča in odklonska vedenja ter posledično škodujejo posameznikom ali skupinam, zoper katere so usmerjeni. Spremembe in motnje, ki jih lahko prinaša sistem umetne inteligence, imajo tako lahko pomembne posledice za družbo. Ena od možnosti je tudi oblikovanje novih kulturnih norm in vrednot. Pri tem pa, kot je bilo že omenjeno, odzivi klepetalnih robotov po večini temeljijo na statističnih vzorcih oziroma podatkih, na podlagi katerih je bila umetna inteligenca naučena. Ti podatki pa so lahko pristranski ali nepopolni. Posledice te pristranskosti so lahko velike. Ker so klepetalni roboti, ki temeljijo na LLM, vse bolj vključeni v vsakdanjik uporabnikov, bi lahko njihova inherentna pristranskost premogla pomemben vpliv pri oblikovanju javnega mnenja, diskurza. Pristranskost

⁹ Krügel et. al., 2023, stran 3.

klepetalnih robotov bi subtilno spodbujala moralne vrednote, na katerih temeljijo sami klepetalni roboti, s čimer bi ti lahko vplivali na procese odločanja posameznikov. To bi lahko privedlo do homogenizacije moralnih perspektiv.¹⁰ Obravnavan vidik je še posebej sporen, če bi se klepetalni robot uporabil pri odločanju v sodnih postopkih.

Obenem je treba poudariti, da moralne vrednote niso univerzalne, temveč so odvisne od številnih dejavnikov, med drugim tudi od jezika in kulture. Klepetalni robot lahko izvaja etično in moralno sklepanje v različnih jezikih, kar poraja vprašanje, ali se etično in moralno sklepanje razlikuje od jezika do jezika. Ugotovljeno je bilo, da imajo modeli LLM pri nekaterih jezikih, zlasti angleščini, boljše sposobnosti etičnega in moralnega sklepanja, medtem ko se pri jezikih z manj viri zaradi pomanjkanja podatkov vsi modeli ne izkažejo dobro.¹¹

Glede na navedeno je mogoče problematizirati tudi uporabo klepetalnih robotov v sodnem postopku, ki poteka v slovenskem jeziku, kjer je zagotovo neprimerljivo manjša pluralnost virov kot pri angleškem jeziku. Ob tem je bilo ugotovljeno, da imajo LLM od konteksta odvisne vrednote in osebne lastnosti, ki se lahko torej razlikujejo glede na različne perspektive. Osebne lastnosti klepetalnega robota je treba razumeti v smislu tega, da se klepetalni robot pretvarja, da je oseba. Obravnavano je sicer v neposrednem nasprotju s človekom, ki običajno dosledneje ohranja vrednote in osebne lastnosti v različnih kontekstih in okoliščinah.¹²

Ključna pomanjkljivost klepetalnega robota je tudi nepreglednost postopka odločanja, saj uporabniku načeloma ni omogočeno, da bi lahko razbral, kako je klepetalni robot sploh prišel do odgovora, ki ga je podal, tj. prikritost delovanja algoritmov odločanja. Kot je bilo predstavljeno, klepetalni roboti nimajo stabilnih programskih kod. Strojno učenje, globoko učenje in nevronske mreže pomenijo avtonomne in iterativne spremembe programske opreme, pri čemer so programske kode zavarovane tudi s poslovno skrivnostjo, zaradi česar je preverjanje algoritmov izredno težko ali celo nemogoče.¹³

¹⁰ Esmacilzadeh, 2023, strani 300–302.

¹¹ Kalluri, 2023, stran 9.

¹² Kovač et. al., 2024, stran 16.

¹³ Contini, 2020, stran 15.

Uporabniki so tako lahko priča zgolj vhom (input-om) in izhodom (output-om) iz teh zapletenih procesov klepetalnih robotov, ne pa tudi njihovemu notranjemu delovanju. Kako sistem umetne inteligence pride do zaključka, še vedno ostaja nepregledno ali skrito. Če torej ne razumemo, kako sistem umetne inteligence pride do svojih zaključkov, pa se poraja vprašanje, v kolikšni meri lahko tem sistemom zaupamo. Vprašanje zaupanja postaja vse bolj pereče, saj vse več odločanja prenašamo na umetno inteligenco in se nanjo vse bolj zanašamo pri varovanju pomembnih človeških dobrin, kot so varnost, zaščita, ter navsezadnje – ob poskusih, da bi v sporu kot sodnik odločala umetna inteligenca – tudi pravno varstvo.

V luči obravnavanega velja dodati, da je treba sistem umetne inteligence na sodiščih ločiti od že dlje časa uveljavljene informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT), ki pa se tudi na slovenskih sodiščih uporablja že dlje časa. V primeru sistema umetne inteligence gre namreč za orodje, ki bo lahko izboljšalo delovanje sodišča, a gre za povsem novo tehnologijo, ki nima mnogo skupnega z IKT oziroma drugimi digitalnimi tehnologijami, ki jih sodišča uporabljajo že več let. Tradicionalne IKT tehnologije zajemajo različne aplikacije, vključno s tistimi za vodenje zadev (ang. case management), elektronsko vložitev in vročanje, platforme e-pravosodja, video tehnologije, pravne zbirke podatkov, kadrovske in računovodske sisteme itd.¹⁴

3 Načini uporabe umetne inteligence v sodnih postopkih

3.1 Umetna inteligenca na sodišču in umetna inteligenca kot sodišče

Na kakšen način naj se uporaba sistemov umetne inteligence vpelje v sodne postopke, je bilo predmet številnih razprav. Ob tem je ključna ločitev, na kakšen način se sploh lahko sistem umetne inteligence uporablja na sodiščih. Tako se je izoblikovalo stališče, da v grobem obstajata dva različna načina uporabe sistema umetne inteligence na sodiščih, ki pa se med seboj razlikujeta v tem, v kakšni vlogi nastopa sistem umetne inteligence: ali nastopa v vlogi podpornega sistema za sodnika (»AI in the court«) ali pa v vlogi sodišča (»AI as the court«), da torej odloča v sporih in ne zgolj, da pomaga pri delu sodišča. Pri tem je meja med obema omenjenima režimoma uporabe sistema umetne inteligence na sodišču zamegljena.

¹⁴ Prav tam, stran 5. V slovenskem pravosodnem sistemu velja izpostaviti v okviru teh tradicionalnih IKT tehnologij, ki se že uporabljajo na sodiščih, predvsem portal e-sodstvo in v pod njegovim okriljem podportal e-izvršba, spletni sistem sodne prakse ipd.

Umetna inteligenca na sodišču ali »AI in the Court« se nanaša na sisteme umetne inteligence, ki podpirajo sodnike pri opravljanju njihove sodniške funkcije. Sodnikom pomagajo na primer pri iskanju, organizaciji in izbiri ustrezne sodne prakse, odkrivanju vzorcev v sodni praksi, pripravi povzetkov pričevanj na sodišču ali drugih sodnih pisanj, pomagajo pri ugotovitvi argumentov, ki jih predložijo stranke ali pri oblikovanju argumentov, ki se potem uporabijo v sodni odločbi.¹⁵ Umetna inteligenca je lahko v tem smislu uporabna tudi za urejanje informacij ali pa prepoznavanje vzorcev v besedilnih dokumentih in datotekah, kar je lahko še posebej koristno, na primer, pri razvrščanju velikih količin podatkov pri zapletenih primerih.¹⁶ Sistem umetne inteligence lahko prav tako svetuje sodniku, kateri pravni predpisi se v konkretnem primeru lahko uporabijo, kakšne so možne rešitve ipd. Prav tako lahko sistemi umetne inteligence služijo kot učinkovito orodje za iskanje ustrezne strokovne literature in s tem olajšajo delo sodniku ter predvsem prihranijo čas. Kot evidentni primer umetne inteligence na sodišču (»AI in the Court«) lahko služi slovenski Tapko.

Kadar pa sistem umetne inteligence nastopa v vlogi sodišča, govorimo o sistemu umetne inteligence kot o sodišču »AI as the Court«. Gre torej za primere, ko bo umetna inteligenca sprejela (vmesno ali končno) zavezujočo sodno odločitev brez človeške intervencije.

Treba je poudariti, da je meja med obravnavanima oblikama uporabe umetne inteligence na sodišču zamegljena. Kadar sistem umetne inteligence nastopa kot pomoč oziroma podpora sodniku, obstaja nevarnost, da se bodo sodniki pričeli preveč zanašati na sistem umetne inteligence in tako le v redkih primerih odstopali od predlogov, ki jim jih bo ponujala, tj. od poiskane in predlagane sodne prakse, strokovne literature, predlaganih argumentov umetne inteligence, predloženih povzetkov itd. To bo pomenilo, da bo končne odločitve dejansko sprejel sistem umetne inteligence. Sodniki bodo tako postali zgolj »orodje«, ki se bo podpisalo pod te odločitve umetne inteligence. *De iure* bo torej resda sodnik tisti, ki bo sprejel končno odločitev o rešitvi spora, a bo *de facto* v sporu v pomembnem delu (četudi posredno) odločila umetna inteligenca. Obstaja torej nevarnost, da se bo sistem umetne inteligence na sodišču (AI in the Court) prelevil v umetno inteligenco kot sodišče (AI as the Court).

¹⁵ Themeli in Philipsen, 2021, strani 213–214.

¹⁶ Reiling, 2020, stran 3.

Primer, ki lahko služi kot prikaz izpostavljene problematike, ko se sodišče preveč naslanja na umetno inteligenco, izhaja iz Združenega Kraljestva. Šlo je za zadevo v preživninskih sporih, v katerih je razmeroma preprosta informacijska tehnologija določala finančno sposobnost (nekdanjih) zakoncev. Stranki sta v postopku najprej izpolnili obrazec PDF, informacijski sistem pa je nato izračunal njune finančne sposobnosti. Kljub preprostosti tehnologije je bilo zaradi majhne napake, ki je dolgo časa nihče ni opazil, med aprilom 2011 in januarjem 2012 ter med aprilom 2014 in decembrom 2015 opravljenih kar 3638 nepravilnih izračunov vrednosti premoženja nekdanjih zakoncev. Namesto da bi se dolgovi od vrednosti premoženja odbili, so se premoženju vštevili, zato je bilo upoštevano in izračunano premoženje previsoko. V primerih, ki so bili še v postopku odločanja, je bilo to seveda še mogoče popraviti, kljub temu pa je bilo pred ugotovitvijo nepravilnosti izdanih kar 2200 napačnih odločb.¹⁷ Primer nakazuje, kako pomembno je, da je ob uporabi umetne inteligence vzpostavljen ustrezen nadzor na njenim delovanjem in zanesljivostjo, saj gre na sodišču vendarle za odločanje o pravicah in obveznostih strank.

Številni si od uporabe sistemov umetne inteligence na sodiščih obetajo veliko, od skrajšanja časa trajanja postopkov, hitrejšega odločanja, cenejših postopkov pa vse do izboljšanja splošnega dostopa do pravnega varstva. Pri tem se odpirajo številne dileme. Kljub vsemu navedenemu in številnim pomislekom bo verjetno potrebno sprejeti dejstvo, da prihaja doba umetne inteligence, ter pričeti z dejavnim spodbujanjem preoblikovanja in nadgradnje vloge in funkcije sodnikov z namenom, da bi se lahko čim uspešnejše odzvali na nove zahteve po umestitvi vloge sodnikov v dobi umetne inteligence in digitalizacije.

Raziskovalni problem tega poglavja v monografiji se omejuje na to, ali bo umetna inteligenca na sodiščih uspela slediti in dosežati standarde pravnega varstva, ki jih zagotavlja človek, ko nastopa v vlogi sodnika, in ali lahko uporaba sistemov umetne inteligence na sodiščih morebiti celo nasprotuje temeljnim človekovim pravicam (za potrebe tega poglavja je analiza namenjena predvsem vidiku pravice do enakega varstva pravic).

Tveganje uporabe sistema umetne inteligence na sodišču ni zgolj hipotetično. Že akt, ki ga je pripravila Komisija Sveta Evrope za učinkovitost pravosodja (CEPES), tj. Etična listina o uporabi umetne inteligence v pravosodnih sistemih in njihovem

¹⁷ Contini in Lanzara, 2018, strani 44–45.

okolju¹⁸ (Etična listina) v uvodu navaja, da je treba umetno inteligenco uporabljati odgovorno in ob ustreznem upoštevanju temeljnih pravic posameznikov, določenih v Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin¹⁹ (EKČP) in Konvenciji o varstvu posameznikov glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov.²⁰ Prav tako Etična listina navaja še etična načela, ki naj jih vpeljava uporabe umetne inteligence v pravosodju upošteva, in sicer načelo spoštovanja temeljnih pravic, načelo nediskriminacije, načelo kakovosti in varnosti, načelo preglednosti, nepristranskosti in pravičnosti ter načelo »pod nadzorom uporabnika.« Etična listina je sicer pravno nezavezujoč akt, ki pa ima kljub temu močan političen vpliv, s čimer lahko postavlja smernice za pravično in etično uporabo umetne inteligence v sodnih postopkih.

Umetna inteligenca je lahko na sodišču sicer uporabna na različne načine in za izpolnjevanje različnih nalog. V literaturi je mogoče zaslediti, da naj bi bilo sojenje, ki ga opravlja umetna inteligenca, pravičnejše, poleg tega pa se sistem umetne inteligence za razliko od človeških sodnikov ne utruji in njegovo delovanje ni odvisno od bioloških spremenljivk, na primer od ravni krvnega sladkorja v telesu.²¹ V isto kategorijo lahko uvrstimo tudi odločanje sodnikov po odmoru za hrano ali na samem začetku delovnega dne, saj je v delovnem dnevu sodnika takrat verjetnost ugodilne sodbe večja. To je sicer v skladu z raziskavami, ki so pokazale pozitivne učinke kratkega počitka, pozitivnega razpoloženja in ravni glukoze na človeško telo. Ugotovitve in rezultati preteklih raziskav podpirajo stališče, da lahko pravno nepomembne situacijske determinante (npr. odmor za malico) privedejo do tega, da sodnik v bistveno enakih primerih razsodi drugače.²² V obravnavanih primerih gre seveda za okoliščine in dejavnike, ki so povezani s človekom in njegovimi psihofizičnimi potrebami oziroma hierarhijo človeških potreb, ki jo je oblikoval Abraham Maslow. Iz hierarhije potreb izhaja, da so fiziološke potrebe pred potrebami po varnosti, potrebe po varnosti pred potrebami po pripadnosti, potrebe po pripadnosti pred potrebami po spoštovanju in na koncu v hierarhiji sledi še samoaktualizacija. Kadar posameznik nečesa nima dovolj, ima primanjkljaj, kar na koncu ustvari potrebo. Ko posamezniki na primer jedo in pijejo, je potreba po vodi

¹⁸ Sprejeta na 31 plenarni seji CEPEJ, Strasbourg, 3. in 4. december 2018, <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.

¹⁹ Uradni list RS–MP, št. 33/94.

²⁰ Uradni list RS–MP, št. 11/94 in Uradni list RS, št. 86/04 – ZVOP-1.

²¹ Reiling, 2020, stran 3.

²² Danziger et. al., 2011, strani 6890–6892.

in hrani zadovoljena, zato ni več motivacijskega dejavnika za pridobivanje vode ali hrane, fiziološke potrebe pa so začasno zadovoljene. Deficitne potrebe sestavljajo štiri spodnje sestavine Maslowove hierarhične piramide.²³ Ključni rezultat piramide potreb je ugotovitev, da v kolikor katera izmed hierarhično nižjih potreb ni zadovoljena, se posameznik le s težavo premika po piramidi potreb navzgor. V analiziranem gre za človeške potrebe, ki pa seveda odpadejo, ko v vlogi sodnika nastopa umetna inteligenca. Prav to bi bilo mogoče navesti kot ključno prednost umetne inteligence pri odločanju v sodnih postopkih, saj ni vezana na nobene potrebe.

Prav tako je uporaba nekaterih oblik umetne inteligence v sodni praksi pokazala celo večjo natančnost pri predvidevanju odločitev sodišča od natančnosti napovedi človeških sodnikov. Tako je na primer algoritem, ki sta ga razvila Illinois Institute of Technology in University of South Texas, na podlagi podatkov sodne prakse vrhovnega sodišča od leta 1791 do leta 2015 napovedal odločitve in glasovanja sodnikov vrhovnega sodišča s 70,2 % oziroma 71,9 % natančnostjo, kar je preseglo 66 % natančnost napovedovanja človeških pravnikov.²⁴

Človeški sodniki, ki so nekoč veljali za nenadomestljive z umetno inteligenco, se tako vse pogostejše soočajo z izzivom (napovedmi), da se bodo kmalu v luči vse naprednejše umetne inteligence prisiljeni odpovedati določenim pristojnostim ali celo samemu odločanju. Raziskave so nadalje pokazale, da je umetna inteligenca sposobna podati prepričljive argumente, v bistvenem podobne sodnikovim. Zaradi tega so nekateri strokovnjaki prepričani, da če lahko umetna inteligenca učinkovito piše sodbe in pri tem celo preseže človeške sodnike, je treba takšno umetno inteligenco, ki je zanesljivejša in stroškovno učinkovitejša od človeka, tudi obravnavati kot sodnika.²⁵ Vendar pa ima tudi umetna inteligenca svoje omejitve. Pri algoritemskem odločanju namreč ni lahko doseči popolne objektivnosti in natančnosti, pri zapletenih in težkih zadevah pa umetna inteligenca morda lahko spodbuja formalno, težko pa doseže materialno pravičnost.²⁶

²³ Poston, 2009, stran 348.

²⁴ Katz et. al., 2017, stran 8.

²⁵ Volokh, 2019, stran 1135.

²⁶ Xu, 2021, stran 3.

3.2 Vpeljava umetnointeligenčnih sistemov v slovenskem pravosodju

Ob popularizaciji uporabe umetne inteligence na sodiščih v smislu pospešitve postopka in tudi olajšanja dela sodnikom in drugim uslužbencem sodišča (strokovni sodelavci, sodni zapisnikarji ipd.) se je tudi slovensko pravosodje lotilo vpeljave sistemov umetne inteligence v sodne postopke. Tako velja omeniti predvsem dva največja projekta Vrhovnega sodišča Republike Slovenije: »Tipko« in »Tapko«.

V primeru Tipka gre za programsko opremo, razvito z namenom prepoznave različnih vrst glasovnih datotek, na podlagi katerih naredi prepoznavo govora, razloči govor po posameznih govorcih, popravi besedišče, kolikor je to le mogoče, saj ima vgrajen tudi slovar in prepis besedila opremi še z ločili. V primeru Tipka gre za »*speech to text*« aplikacijo. Hkrati deluje na lokalnih serverjih oziroma z lokalno obdelavo podatkov, s čimer je omogočen strog nadzor nad podatki, ki niso namenjeni širši javnosti in ne smejo zapustiti sodišča. Podatki so tako tudi zaščiteni pred nepooblaščenimi vdori in dostopi. Tipko se je najprej začel uporabljati na ljubljanskem okrožnem sodišču.²⁷

Tipko se je izkazal kot precej uspešen projekt. To potrjuje dejstvo, da se je precej skrajšal čas za prepis zvočnih posnetkov obravnave. Če je prej zapisnikar potreboval za prepis ene ure zvočnega posnetka obravnave okoli 4,4 ure dela, se je ta čas ob uporabi Tipka skrajšal, tj. za prepis ene ure zvočnega posnetka obravnave na 2,5 ure. Čas prepisa se je torej skoraj prepolovil, kar seveda ni nič nenavadnega, če Tipko sam popravi besedišče, besedilo opremi z ločili in ga še loči po posameznih govorcih.²⁸

Seveda je bila uporaba Tipka ponekod manj uspešna in bi torej bilo to povprečje prepisa še nižje, če se ne bi v praksi pojavile težave, ki jih snovalci aplikacije niso mogli vnaprej predvideti, hkrati pa gre za okoliščine, moteče spremenljivke, ki jih je zelo težko popolnoma odpraviti. Med te je mogoče uvrstiti uporabo narečnega jezika na obravnavah. V Republiki Sloveniji naj bi sicer po nekaterih podatkih bilo kar 50 narečij,²⁹ ki se med seboj pomembno razlikujejo. Ta okoliščina Tipku povzroča manjše težave. Tipko ima vgrajen slovar, ki je oblikovan na podlagi slovenskega

²⁷ Huš, 2024.

²⁸ Prav tam.

²⁹ UKOM, 2021, <https://www.gov.si/novice/2021-01-12-narecja-bogatijo-slovenski-jezik/> (obiskano: 10. 2. 2025).

knjižnega jezika, zato mu prepisovanje posameznih narečij, ki se precej razlikujejo od slovenskega knjižnega jezika, pri prepisu zvočnega posnetka povzroča težave. Ob prepisu narečij sicer razdeli besedilo po govoricah in ga (kolikor se le da) opremi tudi z ločili, a besedilo je po prepisu še vedno treba preoblikovati v knjižni zborni jezik in slovnično pravilen zapis, zato je v teh primerih tudi za zapisnikarje potrebno nekoliko več časa. Hkrati sta bila kot problematična ocenjena tudi akustičnost določenih sodnih dvoran ter odmev, ki vplivata na samo kvaliteto zvočnih posnetkov, zaradi česar je zato tudi prepis slabši. Težave se prav tako pojavijo, ko na sodišču govori več oseb hkrati, kar se seveda pogosto dogaja, še posebej, če je razprava burna. Slednje lahko privede do večjih napak, predvsem, ko Tipko opravi prepis zgolj ene osebe, tj. če bi na posnetku govorilo več oseb hkrati, Tipko opravi prepis govora zgolj ene osebe. Hkrati se lahko zgodi, da neustrezno razdeli govor po posameznih osebah. Vsi obravnavani primeri tako pomembno vplivajo na povprečno dolžino trajanja prepisov posameznega zvočnega posnetka. Velja pa omeniti še, da se v primeru prepisa zgolj diktata sodnikov, kjer je torej prisoten zgolj eden govorec in gre za narekovani govor, čas prepisa v najboljšem primeru lahko skrajša celo na manj kot eno uro za eno uro diktata.

Pri uporabi Tipka je pomemben tudi človeški vidik. Po vsakem prepisu mora namreč zapisnikar, kateremu je bil posamezen prepis preko lokalnega strežnika dodeljen, predmetni prepis še pregledati in ustrezno popraviti ter potrditi (odkljukati), da je opravil pregled, s čimer se torej zagotavlja tudi neke vrste osebna odgovornost posameznega zapisnikarja za pravilnost prepisa in vrši nadzor nad umetno inteligenco, ki še zaenkrat ni popolnoma zanesljiva. Zabeležen je bil primer, ko so se zapisnikarji in sodniki preveč lahkotno zanašali na Tipkove prepise in jih nekritično potrjevali. Navedena pomanjkljivost se je potem sicer sanirala s tem, da je v programu postalo točno razvidno, kateri sodni zapisnikar je bil pristojen za vsak posamezni spis in se ga je potem lahko opozorilo.³⁰

Na tem mestu velja omeniti še drugi projekt z imenom Tapko. Gre prav tako za projekt Vrhovnega sodišča v razvojni fazi, a že v procesu testiranja. Gre za nekoliko drugačen koncept kot v primeru Tipka, saj Tapko ni namenjen prepisu zvočnih posnetkov, temveč gre za LLM aplikacijo, ki bi sodnikom pomagala pri izpolnjevanju formularjev (npr. vpisovala podatke v obrazec), pripravi povzetkov pričevanj z

³⁰ Uredništvo VS RS, 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=n0ltM6Ailvs> (obiskano: 13. 11. 2024), glej od 1:01:10 naprej.

namenom, da bi se sodniku prihrani čas, ki bi ga ta lahko namenil za druge stvari, kot je na primer odločanje v sporu. Poudarjeno je namreč bilo, da bi o rešitvi spora seveda še vedno odločal sodnik in ne umetna inteligenca. Pri Tapku se je upoštevalo tudi, da se mora učinek »*black box*« zmanjšati na minimum, da se pri povzemanju pričevanj ne bi izpustilo kakšnih pomembnih dejstev ali prišlo do izmišljenih dejstev (že omenjene halucinacije umetne inteligenca). Kar se oblikovanja povzetkov tiče, se je Tapko usmeril v to, da ima sodnik pri pregledu povzetka pred sabo še vedno originalno, tj. primerjano besedilo, kar mu omogoča, da enostavno preveri, ali je bil povzetek pripravljen ustrezno in dosledno. Tudi v primeru Tapka gre za »*prompt based*« aplikacijo.

Ločene iniciative uvajanja sistemov umetne inteligenca v pravosodni sistem se je lotilo tudi Vrhovno državno tožilstvo. Vrhovno državno tožilstvo je svoj projekt vpeljave umetne inteligenca v postopke na državnem tožilstvu poimenovalo Virtualni pomočnik. Zamislilo si ga je kot podporni program, ki bi državnemu tožilcu pomagal pri analizi podatkov v okviru zahtevnejših in obsežnejših primerov, kot so gospodarski kriminal in organizirani kriminal. Hkrati naj bi Virtualni pomočnik še omogočal hitro preučevanje in primerjavo novih zadev z zaključenimi primeri ter predlagal smer reševanja primera.³¹ V tej smeri je bil tudi že opravljen strokovni dialog z gospodarskimi subjekti v zvezi s pripravo razpisne dokumentacije za izdelavo Virtualnega pomočnika, na katerem je Vrhovno državno tožilstvo izpostavilo nekatere pomembne pomisleke v zvezi z pripravo in uporabo Virtualnega pomočnika, kot so občutljivi osebni podatki oziroma osebni podatki posebne vrste, saj bi neupravičeno posedovanje le teh lahko imelo pomemben vpliv na potek postopka, ki še traja.³²

Pri uporabi Tipka in Tapka se pojavljajo pomisleki predvsem v zvezi z določbo 8. točke Priloge III Uredbe (EU) 2024/1689 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. junija 2024 o določitvi harmoniziranih pravil o umetni inteligenca in spremembi uredb (ES) št. 300/2008, (EU) št. 167/2013, (EU) št. 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 in (EU) 2019/2144 ter direktiv 2014/90/EU, (EU) 2016/797 in (EU) 2020/1828³³ (Akt o umetni inteligenca). Dotična določba Akta o umetni

³¹ Ministrstvo za pravosodje, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/SIKP/Projekti-Nacrti-za-okrevanje-in-odpornost.pdf> (obiskano: 23. 11. 2024).

³² Vrhovno državno tožilstvo, 2024, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/VirtualniPomocnik/Skupni-zapisnik-strokovnega-dialoga-Virtualni-pomocnik-na-VDT_k.pdf (obiskano: 12. 11. 2024).

³³ UL L 2024/1689, 12. 7. 2024.

inteligenci namreč določa, da se za visokotvegane sisteme umetne inteligence iz drugega odstavka 6. člena Akta o umetni inteligenci štejejo tudi sistemi umetne inteligence, ki spadajo na področje pravosodja in demokratičnih procesov, natančneje sistemi umetne inteligence, ki naj bi jih uporabljal sodni organ ali naj bi se uporabljali v njegovem imenu za pomoč sodnemu organu pri raziskovanju in razlagi dejstev in prava ter pri uporabi prava za konkreten sklop dejstev ali ki naj bi se uporabljali na podoben način pri alternativnem reševanju sporov. Za visokotvegane sisteme po Aktu o umetni inteligenci namreč veljajo strožja pravila, kljub temu pa še vedno ostaja ključno vprašanje, ali bi se Tipko in Tapko sploh lahko obravnavala kot sistema umetne inteligence, ki sodnemu organu pomagata pri raziskovanju in razlagi dejstev.

Omeniti velja, da v pravnem redu Republike Slovenije do zdaj še ni bila sprejeta posebna zakonodaja za uporabo sistemov umetne inteligence v sodnih postopkih (ali drugih sodnih dejavnostih). Problem predstavlja tudi pomanjkanje sodne prakse na tem področju. V obstoječih nacionalnih pravnih okvirih, ki predvidevajo sodno odločanje, se sicer zdi zelo malo verjetno, da bi bil pristop umetne inteligence kot sodišča sploh dopusten, medtem ko se uporaba umetne inteligence na sodišču ne zdi toliko sporna.

4 Uporaba umetne inteligence v sodnem postopku z vidika pravice do enakega varstva pravic (22. člen URS)

Enako varstvo pravic določa določba 22. člena Ustave Republike Slovenije³⁴ (URS), ki navaja, da je vsakomur zagotovljeno enako varstvo njegovih pravic v postopku pred sodiščem in pred drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih. V nadaljevanju je analiza in uporaba sistemov umetne inteligence ter njihova skladnost z vidika določbe 22. člena URS usmerjena na področje civilnega postopka.

Določba 22. člena URS pod skupnim imenom pravica do enakega varstva pravic zaobsega več pravic, ki pa se medsebojno prepletajo in povezujejo, in sicer pravica do izjavljanja, pravica do kontradiktornega postopka, pravica do enakopravnosti strank (enakost orožij), prepoved sodniške samovolje in prepoved samovoljnega

³⁴ Uradni list RS, št. 33/91-I s spremembami.

odstopa od uveljavljene in enotne sodne prakse.³⁵ Ustavno sodišče RS je kot enega izmed izkazov pravice do enakega varstva pravic navedlo tudi pravico do obrazloženosti sodne odločbe.³⁶

Neposreden izkaz pravice do enakega varstva pravic v postopku je torej med drugim načelo kontradiktornosti, kot ga določa prvi odstavek 5. člena Zakona o pravdnem postopku³⁷ (ZPP). Gre za eno temeljnih načel pravnega postopka, ki strankam zagotavlja, da se v postopku lahko opredelijo do vseh vprašanj, pomembnih za odločitve, ter da branijo svoje pravice in interese.³⁸ Vsaka stranka mora v pravdnem postopku imeti možnost predstaviti svoja stališča, vključno z dokazi, pod pogoji, ki je ne postavljajo v vsebinsko slabši položaj nasproti drugi stranki. Enakost orožij, ki je sicer najpomembnejši izraz pravice do enakega varstva pravic pred sodiščem, narekuje takšno ureditev in vodenje (pravnega) postopka, ki bo zagotavljala enakopraven položaj strank. Iz 22. člena URS še izhaja, da se mora pravdni postopek voditi ob spoštovanju temeljne zahteve po enakopravnosti in procesnem ravnotežju strank ter spoštovanju njihove pravice, da se branijo pred vsemi procesnimi dejanji, ki lahko vplivajo na njihove pravice in interese. Pravdni postopek tako stremi tudi k spoštovanju človekove osebnosti, saj zagotavlja vsakomur možnost priti do besede v postopku in se zavzemati za njegove pravice in interese, s čimer se med drugim preprečuje, da bi človek postal objekt oziroma predmet postopka.³⁹ Prav to bi se lahko v primeru, ko bi na mestu sodnika odločala umetna inteligenca oziroma klepetalni robot, lahko zgodilo, če bi umetna inteligenca zadeve obravnavala rutinsko, tj. na podlagi algoritemskega odločanja ob upoštevanju statističnih verjetnosti.

Načelo kontradiktornosti je tesno povezano z načelom dispozitivnosti iz 3. člena ZPP, ki določa, da so stranke gospodar postopka (*dominus litis*), kar pomeni, da lahko prosto razpolagajo z zahtevkom, sodišče pa je vezano na zahtevek, ki so ga stranke postavile ali mu ugovarjale.⁴⁰ Prav tako je povezano z razpravnim načelom iz 7. člena ZPP, ki določa, da morajo stranke same navesti vsa dejstva, na katera opirajo svoje zahtevke. Sodišče sme ugotavljati dejstva, ki jih stranke niso navajale, in izvajati

³⁵ Galič v Avbelj (ur.), 2019, stran 175.

³⁶ Odločba US RS Up-97/20-27, ECLI:SI:USRS:2024:Up.97.20.

³⁷ Uradni list RS, št. 73/07 s spremembami.

³⁸ Sklep VSL I Cpg 871/2015, ECLI:SI:VSLJ:2015:I.CPG.871.2015.

³⁹ Odločba USRS Up-39/95-19, ECLI:SI:USRS:1997:Up.39.95.

⁴⁰ Sodba VSRS II Ips 63/2018, ECLI:SI:VSRS:2019:II.IPS.63.2018.

dokaze, ki jih niso predlagale, le če iz obravnave in dokazovanja izhaja, da stranke želijo razpolagati z zahtevki, s katerimi ne morejo razpolagati (četrti odstavek 7. člena in tretji odstavek 3. člena ZPP). Procesno jamstvo enakosti orožij je poleg pravice do izjavljanja temeljno jamstvo poštenega obravnavanja po prvem odstavku 6. člena EKČP. Stranke postopka morajo imeti pravico predstaviti svoje argumente, vključno z dokazi in pod pogoji, ki jih ne postavljajo v občutno slabši položaj nasproti drugi stranki.⁴¹

Veliko oviro bo lahko predstavljala tudi prikritost delovanja algoritmov umetne inteligence. Pomanjkanje preglednosti algoritmov odločanja namreč lahko neposredno vpliva tudi na stranke v postopku. Nezmožnost razumevanja algoritmov, ki stojijo za umetno inteligenco, strankam v postopku preprečuje, da bi razumele dejanja ali opustitve druge stranke. To pa oslabi njihov položaj, saj jim bo tako oteženo tudi dokazovanje svojih trditev. Proučevanje in razumevanje sistemov umetne inteligence in algoritmov, ki jih poganjajo in ki bi odločali v sporih na sodiščih, pa lahko zahteva tudi precejšen ekonomski strošek, kar bo povzročalo težave zlasti posameznikom - fizičnim osebam ali malim podjetjem, s čimer bo tako lahko pomembno prizadet tudi dostop do sodnega varstva.

Ponovno je pomembno izpostaviti tveganje t. i. halucinacij, ki jih proizvajajo veliki jezikovni modeli. Ob nastopu tega tveganja bi umetno-inteligenčni sistem lahko odločil nekaj povsem drugega kakor tisto, kar so zatrjevale oziroma dokazovale stranke v postopku. To bi med drugim lahko nakazovalo na t. i. sodbo presenečenja, ki prav tako predstavlja kršitev ustavne pravice do izjave, ki jo zagotavlja 22. člen URS.⁴² V okviru 22. člena URS je o sodbi presenečenja mogoče govoriti, kadar sodišče uporabi pravno podlago, na katero se nobena od strank oziroma nobeno od nižjih sodišč v postopku ni sklicevalo, pri čemer pa strankama ni mogoče očitati, da bi ob potrebni skrbnosti z uporabo te pravne podlage mogli in morali računati. Uporaba takšne pravne norme ima namreč lahko za posledico, da stranki svojih navedb ne moreta dopolniti z dejstvi in ugovori, ki jih po njunem mnenju kot upoštevno narekuje novo, presenetljivo pravno stališče, na katero se je pri odločanju oprlo sodišče, s tem pa gre za nedopustni poseg v pravico strank do izjave.⁴³

⁴¹ Odločba ESČP v zadevi *Colak in Tsakiridis proti Nemčiji*, 77144/01 in 35493/05 z dne 5. 3. 2009.

⁴² Sklep VSRS III Ips 1/2023, ECLI:SI:VSRS:2024:III.IPS.1.2023.

⁴³ Odločba USRS Up-765/13-24, ECLI:SI:USRS:2015:Up.765.13.

V luči pravnega postopka in sodniškega odločanja velja izpostaviti še, da gre v primeru sodniške presoje (ko v sporu odloča človek) za logično in izkustveno presojo, ki mora biti v skladu s sodnikovo nepristransko naravo.⁴⁴ Sodišče v okviru logično izkustvene presoje od primera do primera odgovarja tudi na vprašanje, kaj vse na primer šteje za pravnorelevantno vzročno zvezo, izhajajoč pri tem tako iz pravne teorije kot tudi iz življenjskih izkušenj in logike ter pri tem zasleduje zdravo razumsko rešitev.⁴⁵ Kljub temu, da klepetalni roboti temeljijo na tehnologiji globokega učenja, pri kateri se uporablja velika količina podatkov in več sto milijard parametrov, ti še vedno uporabljajo le najpreprostejšo metodo obdelave informacij, tj. statistično predvidevanje naslednje možne besede v stavku. Klepetalni robot torej ni sposoben ustvariti in modelirati natančnih informacij. Pogosto navaja tudi napačna dejstva in ni sposoben izvesti zapletenih matematičnih operacij. Pravzaprav je napredna inteligenca ljudi, kot sta spoznavanje in odločanje, zelo odvisna od znanja, ki ga je družbena civilizacija pridobivala skozi ves svoj razvoj. Klepetalni roboti pa pri podaji odgovorov ne upoštevajo pridobivanja in uporabe takšnega eksplicitnega znanja.⁴⁶ Zato je mogoče trditi, da bi bila situacija, kjer bi v sporu odločal klepetalni robot, že zgolj s teh vidikov lahko sporna, saj bi klepetalni robot, ki ni sposoben semantičnega razmišljanja ali interakcije z resničnim svetom okoli sebe, le s težavo podal ustrezno presojo na podlagi življenjskih izkušenj in tako zadostil pravnemu standardu logično-izkustvene presoje.

Uporaba sistemov umetne inteligence bi nadalje lahko bila sporna z vidika dokazne ocene v pravnem postopku. Dejstva se lahko v pravnem postopku dokazuje s katerimkoli dokaznim sredstvom, bo pa sodišče na koncu sprejelo dokazno oceno, katere stvar je, kdaj se šteje neko dejstvo za dokazano.⁴⁷ Tako sodna odločba kot tudi dokazna ocena, na kateri temelji, sta zavezani k razumni ter logično vzdržni in preverljivi argumentaciji. Kadar sodnik navaja argumente dokazne (ne)vrednosti za posamezen dokaz, morajo biti ti argumenti logično prepričljivi in življenjsko sprejemljivi.⁴⁸ Hkrati mora biti dokazna ocena sodišča vestna in skrbna ter mora analitično pripeljati do zaključka o ugotovitvah dejanskega stanja.⁴⁹ Element vestnosti dokazne presoje predstavlja tudi moralno kategorijo, ki izraža dvojje, in

⁴⁴ Sodba VSM IV Kp 3140/2017, ECLI:SI:VSMB:2020:IV.KP.3140.2017.1.

⁴⁵ Sodba VSL I Cpg 1206/2011, ECLI:SI:VSLJ:2012:I.CPG.1206.2011.

⁴⁶ Wu et. al., 2023, stran 1129.

⁴⁷ Sodba VSL I Cp 3649/2009, ECLI:SI:VSLJ:2009:I.CP.3649.2009.

⁴⁸ Sodba VS RS II Ips 213/2018, ECLI:SI:VSRS:2014:II.IPS.213.2013 in sklep VS RS II Ips 121/2021, ECLI:SI:VSRS:2022:II.IPS.121.2021.

⁴⁹ Sklep VS RS VIII Ips 318/2017, ECLI:SI:VSRS:2018:VIII.IPS.318.2017.

sicer: prvič, da gre za sodnikovo intimno prepričanje, in drugič, da dokazna ocena kljub obveznemu poudarjanju racionalnosti in stvarnosti izraža tudi sodnikovo moralno in vrednostno pojmovanje.⁵⁰ Ali je tako sistem umetne inteligence sploh sposoben na podlagi statističnega predvidevanja in verjetnosti sprejeti ustrezno verodostojno dokazno oceno? Brez življenjsko-izkustvene sodniške razsežnosti je odgovor bržkone nikalen. Tudi v tem primeru bo uporaba umetne inteligence ob odsotnosti življenjsko-izkustvene sodniške presoje in fluidnosti moralnih stališč klepetalnega robota lahko sporna in se ne kaže kot ustrezna rešitev.

Klepetalni robot bo lahko v okviru navedenega naletel na oviro tudi v okviru določbe 3. člena Obligacijskega zakonika⁵¹ (OZ), ki določa, da udeleženci prosto urejajo obligacijska razmerja, ne smejo pa jih urejati v nasprotju z URS, s prisilnimi predpisi ali z moralnimi načeli. Določba 86. člena OZ določa, da je pogodba, kadar nasprotuje ustavi, prisilnim predpisom ali moralnim načelom, nična, razen, v kolikor bo namen kršenega pravila odkazoval na kakšno drugo sankcijo ali, če zakon v posameznem primeru ne predpisuje kaj drugega. Na ničnost pa sodišče po določbi 92. člena OZ pazi po uradni dolžnosti. Tako bi po obravnavanem sodeč morala tudi umetna inteligenca, če bi nastopala v vlogi sodišča, na ničnost paziti po uradni dolžnosti, s čimer bi morala biti med drugim sposobna oceniti tudi, kdaj bo pogodba v nasprotju z moralnimi načeli. Tudi ZPP v določbi 3. člena navaja, da je disponiranje z zahtevki omejeno s kogentnimi predpisi (tožniku je možno priznati le tisto sodno varstvo, ki mu pripada po materialnem pravu) in moralo.⁵² Sodišče tako ne sme dopustiti, da bi stranka pravnega postopka na primer s procesnimi sredstvi izigrala prepovedi materialnega prava, in dosoditi, da je podlaga nedopustna, če je v nasprotju z ustavo, prisilnimi predpisi ali z moralnimi načeli.⁵³

5 Pravica do človeškega sodnika

5.1 Integracija umetne inteligence v sodstvu

Integracija sistemov umetne inteligence v družbene dejavnosti, vključno s pravosodjem, se na intuitivni ravni, navkljub prej izraženim pomislekom, zdi skoraj normalna oziroma pričakovana. V javnem (laičnem) diskurzu se pravniški poklic

⁵⁰ Sklep VSC Cp 1533/2006, ECLI:SI:VSCE:2007:CP.1533.2006.

⁵¹ Uradni list RS, št. 97/07 – uradno prečiščeno besedilo, 64/16 – odl. US in 20/18 – OROZ631.

⁵² Sklep VSRS VIII SM 1/2023, ECLI:SI:VSRS:2024:VIII.SM.1.2023.

⁵³ Sklep VSL II Cp 2742/2016, ECLI:SI:VSLJ:2017:II.CP.2742.2016.

včasih omenja kot skorajšnje obsoleten vpričo (prihajajočih) rešitev umetne inteligence.⁵⁴ Posledično se napoveduje tudi postopno odmiranje pravniškega poklica, s tem pa tudi umik človeških deležnikov v pravosodju in prevzem dejavnosti pravosodja s strani sistemov umetne inteligence. Trenutna stopnja integriranosti sistemov umetne inteligence v pravosodju variira med posameznimi jurisdikcijami, pri čemer po našem vedenju v nobeni jurisdikciji ni kot splošno uveljavljeno, da bi sistem umetne inteligence nadomeščal sodnika kot končnega odločevalca. Tudi sicer je treba poudariti, da strokovni in znanstveni diskurz na to temo ne potrjujeta napovedi o (polni) zamenljivosti pravniških poklicev v bližnji prihodnosti.⁵⁵ Kljub temu je treba zadevno možnost obravnavati resno in pri tem upoštevati, da ne gre zgolj za strokovno, temveč za pravno-politično vprašanje.

Še preden navdušenje nad tehnološko inovativnostjo in zatrjevano učinkovitostjo sistemov umetne inteligence spodbudi napovedano celostno integracijo teh sistemov v pravosodju, se velja na ontološki ravni najprej vprašati, ali pri dejavnostih pravosodja obstaja element človeške avtonomije (človeškega delovanja), ki je nezamenljiv oziroma tak, da zamejuje polje integracije sistemov umetne inteligence. Z drugimi besedami, ne sprašujemo se, ali določene dejavnosti lahko prenesemo v domeno sistemov umetne inteligence, temveč ali bi to smeli početi. V širšem gre za vprašanje etičnih vplivov uporabe algoritmov za sprejemanje odločitev. Za potrebe pričujočega dela je razprava o tem sicer kompleksnem vprašanju omejena zgolj na izkaz problema, to je erodiranje človeške avtonomije (5.2). Takšen izkaz nas lahko pouči tudi o zamejitvah sistemov umetne inteligence v pravosodju kot o pravnem vprašanju ali vsaj ponudi ideološko podlago odločitvam o zamejitvi. Po drugi strani pa je v pravno-dogmatičnem smislu mogoče govoriti o »pravici do človeškega sojenja« (tudi: pravici do človeške odločitve), ki jo lahko izvedemo iz pravice do poštenega sojenja (5.3.4).

5.2 Na kratko o človeški avtonomiji in sistemih umetne inteligence (v pravosodju)

Avtonomija *largo sensu* pomeni zmožnost človeka, da deluje na podlagi prepričanj, vrednot, motivacij in razlogov, ki so v nekem pretežnem smislu njemu lastni. Iz takšne opredelitve je mogoče izvesti dve razsežnosti avtonomije. Prva je, da so

⁵⁴ Glej <https://www.lexpert.ca/news/features/new-study-ranks-legal-jobs-most-likely-to-be-impacted-by-ai/386711> (obiskano: 12. 2. 2024).

⁵⁵ Glej na primer Bodul, 2023, strani 15–34.

prepričanja, vrednote, motivi in razlogi, na katerih temeljijo posameznikova dejanja (ali ki jih posameznik ima), dejansko njemu lastni. Gre za interno ali zavestno razsežnost avtonomije. Pravno varstvo te razsežnosti je implicitno predvideno tudi v Aktu o umetni inteligenci, ki v prvem odstavku 5. člena prepoveduje »sisteme umetne inteligence, ki uporabljajo subliminalne tehnike, ki presegajo zavest osebe, ali namerno manipulativne ali zavajajoče tehnike, s ciljem ali učinkom bistvenega izkrivljanja vedenja osebe ali skupine oseb, tako da se znatno zmanjša njihova sposobnost, da sprejmejo informirano odločitev [...]«. Druga razsežnost avtonomije se osredotoča na dejansko sposobnost posameznika, da sprejema odločitve, se odloča in prevzema odgovornost za pomembne vidike svojega življenja. Gre za zmožnost človeškega delovanja ali zunanjo razsežnost avtonomije⁵⁶ oziroma operativno razsežnost avtonomije. Kot primer lahko navedemo tehnologije, ki podpirajo koncept t. i. socialnega kredita, ki generira kreditno oceno posameznika in s tem potencialno onemogoča pridobivanje posojil ali vključevanje v posamezne družbene dejavnosti.

Že od razsvetljenstva je avtonomija razumljena kot razlikovalni znak in srčica človeštva (zato je nekoliko ironično, da digitalne tehnologije, ki temeljijo na uporabi sistemov umetne inteligence, včasih označujemo kot avtonomne). Sistemi umetne inteligence pogosto, ne da bi ljudje to sploh opazili, sodelujejo pri oblikovanju človeškega delovanja in človeške izkušnje.⁵⁷ Tako lahko na primer izpostavimo tarčno politično oglaševanje na spletu ali druge oblike uporabnikom prilagojenih izkušenj, ki slonijo na profiliranju uporabnikov.

V zadnjih desetletjih se je odnos med človekom in tehnologijo v filozofiji pogosto naziral fenomenološko – tj. skozi človekov odnos do dejanskosti. Tako je mogoče trditi, da ljudje »poosebljajo« tehnologijo (ko si na primer nadenejo očala), da ljudje »berejo« tehnologijo ali jo odčitajo (ko na primer uporabljajo toplomer) ali vstopajo v »interakcijo« s tehnologijo (ko na primer uporabljajo tipkovnico). Odnos med človekom in tehnologijo je lahko tudi pasiven oziroma se odvija v zaledju (če na primer gorijo luči v sobi). Osrednja ideja zadevnega naziranja, ki ga je postuliral Ihde,⁵⁸ je v tem, da človek tehnologijo »uporablja«. ⁵⁹ V tem naziranju je mogoče

⁵⁶ Prunkl, 2024, stran 25.

⁵⁷ Verbeek v Hildebrandt in Rouvroy (ur.), 2011, stran 27.

⁵⁸ Glej Ihde, 1990, strani 72–111.

⁵⁹ Verbeek v Hildebrandt in Rouvroy (ur.), 2011, stran 28.

prepoznati klasično dihotomijo med subjektom (človekom) in objektom (tehnologijo).

Razmerje med človekom in tehnologijo je dinamično in odvisno (tudi) od kulturnih in gmotnih dejavnikov v družbi, vendar bo praviloma vodilo v zmanjšanje človeške avtonomije zaradi stopnjevitega tehnološkega razvoja. Takšno izhodišče lahko vodi v nihilistični sklep, da je »človeško stanje« povsem historično in da se ni mogoče nanj sklicevati v etični razpravi o zamejitvah tehnologije. Če bi sprejeli takšen sklep, bi prav tako bilo brezpredmetno ugotavljati etične zamejitve sistemov umetne inteligence, saj gre pri prenosu avtonomije za vnaprejšnjo danost. To poraja vprašanje, ali se je sploh vredno ukvarjati z mejami človeške avtonomije oziroma ali se ni treba prepustiti toku razvoja in sprejeti prihod sistemov umetne inteligence tudi na področje pravosodja brez etične razprave. Odgovor mora biti nikalen. V nasprotnem namreč odrekamo sam obstoj človeške avtonomije. Verbeek⁶⁰ predlaga, da je treba namesto trenutnega dialektičnega pristopa (kjer se tehnologija in človeštvo dojemata v odnosu zatiranja naproti osvobajanja), uporabiti hermenevitični pristop, po katerem predstavlja tehnologija stvarino pomena, v katerem se oblikuje človeško stanje. Z drugimi besedami, tehnologija je del človeškega stanja, cilj etike pa je v tem, da na razumen in odgovoren način pomaga oblikovati razmerje med ljudmi in tehnologijo.

Pri diskurzu o vključevanju sistemov umetne inteligence v odločevalske dejavnosti v pravosodju je v ospredju zunanja razsežnost avtonomije. Tukaj se sprašujemo, če, kako in koliko avtonomije prenesti (delegirati) na sisteme umetne inteligence. Ta vprašanja niso novost, porojena z vključevanjem sistemov umetne inteligence v pravosodje. Intenziven diskurz se na primer že dlje časa vodi glede tehnologije za prepoznavo obraza, namenjene večji učinkovitosti nadzora, ki pa lahko po drugi strani predstavlja invaziven poseg v človekove pravice. Orisan primer nakazuje, da je pogosto počez vprašanje, »kako« se sistemi umetne inteligence koristijo in ne uporaba sistemov umetne inteligence *per se*.⁶¹ Z drugimi besedami, sporen ni nujno sistem umetne inteligence sam po sebi, marveč način uporabe (zlorabe) takšnega sistema.

⁶⁰ Prav tam, strani 31–32.

⁶¹ Prunkl, 2024, stran 25.

Težava nastopi pri avtomatiziranih sistemih umetne inteligence, ki sprejemajo odločitve o pravicah in obveznostih posameznika. Tukaj gre za delegacijo oblastnega ravnanja (človeškega procesa) na neživo strojno entiteto. Težava presega omenjeni vidik, »kako« se sistemi umetne inteligence koristijo, saj ne gre več za »uporabo« tehnologije v zgoraj opisanem tradicionalnem pomenu (razmerje subjekt in objekt). Pri avtomatiziranih tehnoloških sistemih določeni avtorji zato govorijo o preseganju strogega ločevanja med subjektom in objektom. Etika nastaja kot skupni produkt.⁶² Po drugi strani, če ostajamo v okvirju dialektičnega modela, se razprava praviloma osredinja na utilizacijo sistemov umetne inteligence. Ljudje morajo ohraniti avtonomijo pri delegiranju odločitev, ki naj se poverijo sistemom umetne inteligence, da se uresničujejo človeško določeni (človeku pomembni ali celo človeku nramni) cilji, pri čemer morajo biti taki prenosi nujno reverzibilni. To nakazuje svojevrstno meta-avtonomijo (avtonomija odločati o prenosu (cediranju) avtonomije).⁶³

5.3 Pravni okvir

5.3.1 Nadnacionalna in nacionalna ureditev

Pravica do človeškega sodnika je v pravu EU mestoma že določena.⁶⁴ Pravica sicer ni artikulirana izrecno, jo je pa mogoče izvesti kot korelat prepovedi avtomatiziranega odločanja, ki je vsebovana v Uredbi (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov),⁶⁵ in bolj podrobno (ter širše) urejena v Aktu o umetni inteligenci. Ureditev v teh dveh instrumentih ni absolutna in pušča prostor interpretaciji glede dometa obravnavane pravice.

Stanje *de lege lata* v Republiki Sloveniji ne omogoča, da bi sistemi umetne inteligence sprejemali odločitve. To je na najosnovnejši ravni razvidno že iz opredelitve pogojev za opravljanje sodniške službe.⁶⁶ Morebitni poskusi sprememb v tej zvezi bodo morali nujno nasloviti procesne kavtele, ki jih strankam zagotavlja pravica do poštenega sojenja.

⁶² Verbeek v Hildebrandt in Rouvroy (ur.), 2011, strani 30–33.

⁶³ Floridi in Cowls, 2019, stran 7.

⁶⁴ Huq, 2020, strani 621–623.

⁶⁵ UL L 119, 4. 5. 2016, strani 1–88.

⁶⁶ Glej Zakon o sodniški službi (Uradni list RS, št. 94/07 – UPB, 91/09, 33/11, 46/13, 63/13, 69/13 – popr., 95/14 – ZUPPJ515, 17/15, 23/17, 36/19 – ZDT-1C, 34/23 – odl. US in 76/23).

Tudi sicer v nacionalnem pravu uporaba sistemov umetne inteligence v pravosodju trenutno ni posebej normativno urejena. Pričakovati je mogoče, da bo nedavni sprejem Akta o umetni inteligenci spodbudil nacionalnega zakonodajalca k regulaciji tega področja, saj se določene umetnointeligenčne iniciative (glej 3.1) pospešeno uvajajo pri delu sodišč in tožilstva. Te iniciative bo glede na njihove značilnosti treba umestiti v kategorije tveganj in jih temu primerno nadzorovati in regulirati.

V nadaljevanju na kratko predstaviva obstoj pravice do človeškega sodnika v Splošni uredbi o varstvu podatkov (5.3.2) in v Aktu o umetni inteligenci (5.3.3). V sosledju predstaviva še tezo, po kateri je mogoče pravico do človeškega sodnika izpeljati iz pravice do poštenega sojenja (5.3.4).

5.3.2 Splošna uredba o varstvu podatkov

Pravica do človeške odločitve (ne nujno tudi »sodnika«) je bila v pravu EU najprej priznana v Splošni uredbi o varstvu podatkov.⁶⁷ Določba 22. člena zadevne uredbe določa, da ima posameznik, na katerega se nanašajo osebni podatki, pravico, da zanj ne velja odločitev, ki temelji zgolj na avtomatizirani obdelavi, vključno z oblikovanjem profilov, ki ima pravne učinke v zvezi z njim ali na podoben način nanj znatno vpliva.

Po drugi strani zadevna ureditev ne naslavlja področja uporabe sistemov umetne inteligence v pravosodju *per se*. Obravnavani člen varuje posameznika predvsem pred odločitvami upravljavca osebnih podatkov, ki temeljijo na profiliranju. Bojazen sprejemanja odločitev na podlagi profiliranja je najbolj prisotna v kazenskem pravu (npr. pri ugotavljanju begosumnosti, ponovitvene nevarnosti ipd.). Splošna uredba o varstvu podatkov v točki d) drugega odstavka 2. člena izrecno izključuje uporabo predmetne uredbe pri pristojnih organih za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona kaznivih dejanj ali izvrševanja kazenskih sankcij. Res je sicer, da se določbe Splošne uredbe o varstvu podatkov glede obdelave osebnih podatkov upoštevajo pri izvajanju dokazov v civilnem postopku,⁶⁸ vendar na podlagi navedenega ni mogoče trditi, da bi uveljavljale splošno pravico do človeške odločitve v sodnih postopkih. Obseg pravice do človeške odločitve iz obravnavane uredbe

⁶⁷ UL L 119, 4. 5. 2016, strani 1–88.

⁶⁸ Zadeva C-268/21, Norra Stockholm Bygg AB proti Per Nycander AB, ECLI:EU:C:2023:145.

torej ne seže na področje pravosodja kot takega, a vendar kaže, da takšna pravica v pravu EU obstaja in lahko služi kot podstav za normativno urejanje v pravosodju.

5.3.3 Akt o umetni inteligenci

Pravica do človeškega sodnika v sodnih postopkih je potom negativne regulacije uveljavljena v Aktu o umetni inteligenci. Ta v točki d) prvega odstavka 5. člena med prepovedanimi praksami navaja uporabo sistema umetne inteligence za ocenjevanje tveganja v zvezi s fizičnimi osebami, da se oceni ali predvidi, kakšno je tveganje, da bo fizična oseba storila kaznivo dejanje, izključno na podlagi oblikovanja profila fizične osebe ali ocenjevanja njenih osebnostnih lastnosti in značilnosti. V tem zapisu je jasno določena načelna⁶⁹ prepoved, ki mora imeti za svoj korelativ pravico do človeške odločitve. Nadalje so (specifično za uporabo v pravosodju) v 8. točki priloge III, 2) Akta o umetni inteligenci kot visoko tvegani sistemi umetne inteligence opredeljeni tisti sistemi, ki naj bi jih uporabljal sodni organ ali naj bi se uporabljali v njegovem imenu za pomoč sodnemu organu pri raziskovanju in razlagi dejstev in prava ter pri uporabi prava za konkreten sklop dejstev ali ki naj bi se uporabljali na podoben način pri alternativnem reševanju sporov. Ti sistemi torej niso prepovedani, marveč podvrženi strogi regulaciji in nadzoru, zato zanje na načelni ravni ni mogoče izvesti korelativne pravice.

Zapisano je treba dopolniti z uvodno točko 61 Akta o umetni inteligenci, ki navaja, da se orodja umetne inteligence lahko uporabljajo kot pomoč sodnikom pri odločanju ali kot podpora neodvisnosti sodstva, vendar jih ne bi smela nadomeščati: končno odločanje mora ostati dejavnost, ki jo vodi človek. Zdi se, da Akt o umetni inteligenci kot ločnico med prepovedanimi in dovoljenimi praksami (s tem pa tudi meje pravice do človeške odločitve) določa »končno odločanje«. Četudi na tem mestu lahko govorimo o izrecnem pripoznanju pravice do človeške odločitve (»dejavnost, ki jo vodi človek«), ureditev deluje ponesrečena. Prvič, zapoved človeškega odločanja o končni odločitvi je vsebovana v uvodnih izjavah in ne v normativnem delu uredbe. Drugič, ureditev po razlogovanju *a contrario* omogoča, da sistemi umetne inteligence sprejemajo »vmesne« sklepe, ki so lahko, glede na okoliščine primera, po učinkih vsaj začasno primerljivi s sprejemom končne odločbe

⁶⁹ Ta prepoved se ne uporablja za sisteme umetne inteligence, ki se uporabljajo za podporo človeški oceni vpletenosti osebe v kriminalno dejavnost, ki že temelji na objektivnih in preverljivih dejstvih, neposredno povezanih s kriminalno dejavnostjo.

(npr. začasne odredbe ali vmesne sodbe). Tretjič, in v navezavi na predhodno točko, ni jasno kaj »končno odločanje« zajema.

Jasno je torej, da Akt o umetni inteligenci v določenem obsegu določa pravico do človeške pravice. Jasno je tudi, da v določenem obsegu pušča polje svobode za bodoč razvoj in vpeljavo sistemov umetne inteligence kot odločevalcev v pravosodju. Ob tem je vendarle treba poudariti, da Akt o umetni inteligenci izraža jasno tendenco k spoštovanju oziroma varovanju človeške avtonomije. Cilj varovanja človeške avtonomije je izrecno pripoznan v uvodni točki 27, ki navaja, da se sistemi umetne inteligence razvijajo in uporabljajo kot orodje, ki služi ljudem, spoštuje človeško dostojanstvo in osebno avtonomijo ter deluje tako, da ga ljudje lahko ustrezno upravljajo in nadzorujejo. Ta cilj (ki se pojavi tudi v uvodni točki 29) je torej izrecno pripoznan s strani zakonodajalca EU in vsaj posredno kroji odločitve naslovnikov Akta o umetni inteligenci, kjer glede regulacije sistemov umetne inteligence ni izrecnih pravil.

Končno lahko dodava še, da sistemi umetne inteligence, namenjeni izključno pomožnim upravnim dejavnostim pravosodja, ki ne vplivajo na dejansko razsojanje v posameznih primerih, kot so anonimizacija ali psevdonimizacija sodnih odločb, dokumentov ali podatkov, komunikacije med osebjem ali upravnih nalog, v skladu z uvodno točko 61 ne bi smeli zapasti v kategorijo visoko tveganih sistemov umetne inteligence. To je posebej pomembno za iniciativi umetne inteligence Tipko in Tapko, ki se uveljavljata na slovenskih sodiščih. Še posebej pri iniciativi Tapko se glede na napovedane funkcionalnosti lahko zgodi, da bo zapadla v kategorijo visoko tveganih sistemov.

5.3.4 Pravica do poštenega sojenja

Pravico do človeškega sodnika je ob odsotnosti izrecne pravne podlage mogoče izvesti iz pravice do poštenega sojenja. Kavtele, ki zagotavljajo pošteno sojenje, so namreč nezdržljive s konceptom »AI as the court«. Pravica do poštenega sojenja je v mednarodnem pravnem okvirju opredeljena v 6. členu EKČP ter 47. členu Listine Evropske unije o temeljnih pravicah.⁷⁰ Slovensko nacionalno pravo ne uporablja enake nomenklature, zagotavlja pa varstvo enakih kavtel v 22. (enako varstvo pravic)

⁷⁰ UL C 202, 7. 6. 2016, strani 389–405.

in 23. členu (pravica do sodnega varstva) URS.⁷¹ Nezdržljive vidike sistemov umetne inteligence v odnosu do enakega varstva pravic sva že naslovila v prejšnjem razdelku (4.). V pričujočem razdelku obravnavava predvsem nezdržljivost sistemov umetne inteligence s pravico do sodnega varstva.

Z vidika zagotavljanja pravice do sodnega varstva je ključno opredeliti, ali sistemi umetne inteligence ustrezajo pojmu neodvisnega in nepristranskega sodišča. Naproti takšnemu pojmovanju stoji več ovir. Sodišča izvršujejo (sodno) oblast v državi in izdajajo sodbe v imenu ljudstva. Izvrševanje oblasti mora biti poverjeno ljudem, ki uživajo določeno stopnjo družbenega zaupanja, kar se praviloma zagotavlja skozi demokratične procese. Sodnik zato ne more biti sistem umetne inteligence, temveč mora biti član družbe v kateri opravlja funkcijo, ki mu je poverjena. Sodnik mora razumeti družbo, njeno zgodovino, kulturo in izvrševati funkcijo z družbeno odgovornostjo.⁷² Sistemi umetne inteligence so nezmožni takšnega udejstvovanja v družbi. V tem smislu zato ni možno trditi, da bi sistemi umetne inteligence uživali stopnjo družbenega zaupanja oziroma, da bi jih družba dojemala kot legitimne.⁷³

Družbena nelegitimnost sistemov umetne inteligence se odraža tudi na področju zaupanja v sodstvo. Javnost namreč zaupa v sodstvo zaradi demokratičnih postopkov izvolitve sodnikov in meritokratskih meril, ki zagotavljajo usposobljenost kandidatov. Sistemi umetne inteligence ne premorejo nikakršne subjektivne motivacije prispevati k pravni kulturi ali zavzemati si za pravično uporabo pravnih pravil. Ti sistemi umetne inteligence niso prestali študija, državnega pravnškega izpita, kandidacijskega postopka in drugih procesov, ki na vsakem koraku preverjajo usposobljenost in (družbeno) primernost človeka za to funkcijo.⁷⁴ Obstaja tudi bojazen, da izvršilna veja oblasti posredno vpliva na odločitve sistemov umetne inteligence v svojstvu sodnikov, in sicer tako, da v razvojni fazi takšnih sistemov preko naročil razvijalcu zasnuje pristranski model algoritemskega odločanja, ki navzven ni razviden.⁷⁵ Iz tega razloga bi bilo treba v razvojni fazi sistemov umetne

⁷¹ Šturm v Avbelj (ur.), 2019, stran 200.

⁷² V prid pravici do človeškega sodnika priča tudi povezan argument, ki ga prvenstveno ne izvajamo iz pravice do poštenega sojenja, temveč iz pravice do osebnega dostojanstva. V mislih imava že omenjeno dihotomijo subjekt – objekt, v kateri se človek ne bi smel znajti kot objekt avtomatiziranih sistemov umetne inteligence, kadar se odloča o njegovih pravicah in obveznostih. Primerjaj Hug, 2020, strani 652 in 659.

⁷³ Sroka v Balcerzak in Kapelańska-Pregowsk (ur.), 2024, strani 254–255.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Gorski, 2023, stran 84.

inteligence izključiti možnost slehernih zunanjih vplivov (vključno z vplivom samega razvijalca, če ta ni organiziran v režiji pravosodja).

Najverjetneje bi družbena nelegitimnost, vsaj v trenutnem obdobju, izhajala tudi iz okoliščine, da družba ne zaupa v pravilnost in zakonitost odločb,⁷⁶ ki jih proizvajajo sistemi umetne inteligence. Kot nakazano, gre pri tej okoliščini najverjetneje za tranzicijski pomislek. S povečanjem kapacitet sistemov umetne inteligence se bo izboljševala stopnja natančnosti odločitev. Prav tako je treba razlikovati različne faze sodniškega odločanja. V nekaterih fazah, na primer ob predhodnem preverjanju tožbe, je natančnost sistemov umetne inteligence morda že danes zadovoljiva in uživa zaupanje javnosti. Empirične raziskave prav tako kažejo, da laična in strokovna javnost trenutno pripisuje večjo procesno pravičnost postopkovnim modelom, v katerih je prisotna nizka stopnja avtomatizacije postopkov, percepcija postopkovne pravičnosti pa pada premo sorazmerno glede na stopnjo avtomatizacije. Podobno velja za fazo postopka – uvedba avtomatiziranih postopkov se zdi najmanj problematična v (začetni) fazi zbiranja procesnega gradiva in najbolj problematična v kasnejši fazah (sprejemanju odločitev).⁷⁷

Med pomisleke lahko uvrstimo tudi nezmožnost (nelegitimnost) sistemov umetne inteligence delovati v sistemu zavor in ravnovesij, ko izvršujejo sodno oblast. Ta problem prihaja do izraza predvsem na področju upravnega sodstva, kjer sodišče preverja zakonitost delovanja upravno-izvršilne veje oblasti. Podobno velja za uporabo *exceptio illegalis*, kjer bi sistemi umetne inteligence na *ad hoc* bazi sami ocenjevali ali je določen podzakonski akt neustaven ali nezakonit.

6 Zaključek

Vpeljava sistemov umetne inteligence v sodne postopke prinaša številne izzive z ozirom na varstvo človekovih pravic, odpira kompleksna pravna in etična vprašanja, a hkrati predstavlja potencial za številna izboljšanja v delovanju pravosodja. Sistemi umetne inteligence lahko pripomorejo k hitrejšemu sodnemu odločanju, zmanjšanju stroškov postopkov ter izboljšanju dostopa do pravnega varstva. Kljub temu ostajajo za zdaj nerazrešene ključne dileme pri uvajanju sistemov umetne inteligence v

⁷⁶ Treba je poudariti, da v pravni teoriji pravica do poštenega sojenja ne pomeni nujno tudi pravice do (vsebinsko) zakonite in pravilne odločbe. Iz tega razloga za sisteme umetne inteligence kot sodnike ne moremo zasnovati standarda vsakokratne zakonite in pravilne odločbe. Glej Huq, 2020, strani 653–655; Galič, 2004, strani 75–76.

⁷⁷ Baryse in Sarel, 2024, strani 117–146.

pravosodje, pri čemer sva kot poglavitne opredelila nepreglednost delovanja algoritmov sistemov umetne inteligence, zagotavljanje in spoštovanje temeljnih človekovih pravic, kot sta na primer pravica do enakega varstva pravic strank in v povezavi z njo načelo kontradiktornosti ter obstoj pravice do človeškega sodnika. V obravnavanih primerih gre sicer za interdisciplinarna vprašanja, kar nakazuje na to, da bo za njihovo obravnavo potrebno povezovanje s strokovnjaki z IT področij.

Slovensko pravosodje se je že lotilo uvajanja sistemov umetne inteligence na sodiščih, in sicer s projektoma Tipko in Tapko ter Virtualnim pomočnikom v domeni tožilstva. Ti sistemi umetne inteligence so trenutno zamišljeni zgolj kot podporni sistemi umetne inteligence (»AI in the court«), ki bi razbremenili delo sodnikov in državnih tožilcev, ob čemer bi končno odločanje ostalo v rokah sodnikov oziroma državnega tožilca. Ob odsotnosti pravnega okvirja glede uporabe sistemov umetne inteligence v pravosodju v pravnem redu Republike Slovenije je treba razmisliti o pripravi ustrezne pravne regulacije, ki bi uravnotežila potencial sistemov umetne inteligence in hkrati zagotovila varstvo pravic vseh udeležencev sodnih postopkov. Pravni red EU nakazuje na previdnejši pristop, ki je postavil meje popolni avtomatizaciji sodnega odločanja in tudi poudaril pomen človeške avtonomije v sodnih postopkih ter s tem nekoliko omejil uvajanje sistemov umetne inteligence v pravosodju. Stanje slovenske ureditve je trenutno vzdržno, ker omenjene iniciative predstavljajo pripomoček in ne nadomeščajo sodnika, zato v pravice strank in postopkovne kavtele neposredno ni poseženo. Ob bolj intenzivni uporabi in zanašanju na sisteme umetne inteligence se riziko teh posegov lahko uresniči, zato bi bilo treba na tem področju delovati proaktivno.

Pravni sistemi se bodo primorani prilagoditi hitremu tehnološkemu napredku in digitalizaciji, pri čemer bo moralo ključno ostati predvsem spoštovanje temeljnih pravnih načel, v funkciji varovalk, ki zagotavljajo pravične in legitimne postopke pred sodišči. Iz tega razloga je še toliko bolj pomembna pravilno umišljena integracija sistemov umetne inteligence v delu pravosodja, ki bo omogočila, da bodo lahko tudi pravosodni sistemi izkoristili potencial, ki ga imajo sistemi umetne inteligence, ne da bi pri tem bila ogrožena pravica do poštenega sojenja.

Literatura

- Barysé, D., Sarel, R. (2024) Algorithms in the court: Does it matter which part of the judicial decision making is automated?. *Artificial Intelligence and Law*, 2024(32), strani 117–146.
- Bodul, D. (2023) Can Artificial Intelligence (AI) Replace the Judge?. *Harmonius: Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 12(1), strani 15–34.
- Briganti, G. (2024) How ChatGPT works: a mini review. *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology*, 2024, 281(3), strani 1565–1569.
- Contini, F. (2020) Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings, *Law, Technology and Humans*, 2(1), strani 4–18.
- Contini, F., Lanzara, G. F. (2017) The Elusive Mediation between Law and Technology, Undetectable Errors in ICT–Based Judicial Proceedings v. Branco, Hosen, N., Leone, M., Mohr, R., Tools of Meaning representation, objects, and agency in the technologies of law and religion, *Aracne editrice, Canterano*, strani 39–66.
- Danziger, S., Levav, J., Avnaim-Pesso, L. (2011) Extraneous factors in judicial decisions, *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 108(17), strani 6889–6892.
- Esmailzadeh, P. (2025) The role of ChatGPT in disrupting concepts, changing values, and challenging ethical norms: a qualitative study, *AI and Ethics*, 5, strani 291–304.
- Floridi, L., Cowls, J. (2019) A unified framework of five principles for AI in society, *Harvard Data Science Review*, 1(1), strani 535–545.
- Galič, A. v Avbelj, M. (ur.) (2019) *Komentar Ustave Republike Slovenije* (Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta).
- Galič, A. (2004) *Ustavno civilno procesno pravo: ustavna procesna jamstva, ustavna pritožba - meje preizkusa in postopek* (Ljubljana: GV Založba).
- Gorski, M. (2023) Why a Human Court?, On the Right to a Human Judge in the Context of the Fair Trial Principle, *European Law Forum: Prevention, Investigation, Prosecution*, 2023(1), strani 83–87.
- Huš, M. (2024) Umetna inteligenca na slovenskih sodiščih, *Monitor*, februar 2024, dostopno na: <https://www.monitor.si/clanek/umetna-inteligenca-na-slovenskih-sodiscih/230338/> (obiskano: 5. 11. 2024).
- Hu, K. (2023) ChatGPT sets record for fastest-growing user base - analyst note, dostopno na: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/> (obiskano: 13. 10. 2024).
- Huq, A. (2020) A Right to a Human Decision. *Virginia Law Review*, 106(3), strani 611–688.
- Ihde, D. (1990) *Technology and the Lifeworld* (Bloomington: Indiana University Press).
- Prunkl, C. (2024) Human Autonomy at Risk? An Analysis of the Challenges from AI, *Minds and Machines*, 34(1), strani 1–26.
- Kalluri, K. (2023) Adapting LLMs for low resource languages – Techniques and ethical considerations, *Interantional journal of scientific research in engineering and management*, 2(3), strani 1–11.
- Katz, D. M., Bommarito, M. J. II, Blackman, J. (2017) A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States, *PLoS ONE*, 12(4), strani 1–18.
- Kelleher, J. D. (2019) *Deep Learning*, The MIT Press Essential Knowledge, Cambridge, Massachusetts.
- Kovač, G., Portelas, R., Sawayama, M., Dominey, P. F., Oudeyer, P-Y. (2024) Stick to your role! Stability of personal values expressed in large language models, *PLoS ONE* 19(8), strani 1–20.
- Krügel, S., Ostermaier, A., Uhl, M. (2023) ChatGPT's inconsistent moral advice influences users' judgment, *Scientific Reports*, 13(4569), strani 1–5.
- Marr, B. (2023) A Short History Of ChatGPT: How We Got To Where We Are Today, dostopno na: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2023/05/19/a-short-history-of-chatgpt-how-we-got-to-where-we-are-today/> (obiskano: 20. 10. 2024).
- Montemayor, C., Halpern, J., Fairweather, A. (2022) In principle obstacles for empathic AI: why we can't replace human empathy in healthcare, *AI&Society*, 37(4), strani 1353–1359.

- Ministrstvo za pravosodje (2023) Projekti Načrta za okrevanje in odpornost, dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/SIKP/Projekti-Nacrta-za-okrevanje-in-odpornost.pdf> (obiskano: 23. 11. 2024).
- Miracchi Titus, L. (2024) Does ChatGPT have semantic understanding? A problem with the statistics-of-occurrence strategy, *Cognitive Systems Research*, 83, strani 1–12.
- Ozdemir, S. (2023) Quick start guide to large language models, *Strategies and best Practices for Using Chat Gpt and other LLMS*, Addison-Wesley Data and Analztics Series, Hoboke, New Yersey.
- Poston, B. (2009) An Exercise in Personal Exploration: Maslow's Hierarchy of Needs, *The Surgical Technologist*, 41, strani 347–353.
- Ratner, N., Levine, Y., Belinkov, Y., Ram, O., Magar, I., Abend, O., Karpas, E., Shashua, A., Leyton-Brown, K., Shoham, Y. (2023) Parallel context windows for large language models, *Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, 1, strani 6383–6402.
- Reiling, D. (2020) Courts and Artificial Intelligence. *International Journal for Court Administration*, 2020, 11(2), strani 1–10.
- Sroka, T., Chapter 14: Artificial intelligence and the right to a fair trial, v Balcerzak, M. in Kapelańska-Pregowski, J. (2024) *Artificial Intelligence and International Human Rights Law* (Northampton: Edward Elgar), strani 252–265.
- Šturm, L. v Avbelj, M. (2019), *Komentar Ustave Republike Slovenije* (Nova Gorica: Nova Univerza, Evropska pravna fakulteta).
- Themeli, E., Philipsen, S. (2021) AI as the Court: Assessing AI Deployment in Civil Cases v. Benyekhlef, K. (ur.), *AI and Law, A Critical Overview*, Éditions Thémis 2021, strani 213–232.
- UKOM (2021) Narečja bogatijo slovenski jezik, dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2021-01-12-narecja-bogatijo-slovenski-jezik/> (obiskano: 10. 2. 2025).
- Uredništvu VS RS (2023) Okrogla miza Vrhovnega sodišča RS, Priložnosti in pasti uporabe umetne inteligence v sodstvu, 4.12.2023, Youtube, dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=n0ltM6Ailvs> (obiskano: 13. 11. 2024).
- Verbeek, P. (2011) Subject to Technology, On autonomic computing and human autonomy, v Hildebrandt, M. in Rouvroy, A., *Law, human agency, and autonomic computing: the philosophy of law meets the philosophy of technology* (New York: Routledge), strani 27–45.
- Volokh, E. (2019) Chief Justice Robots, *Duke Law Journal*, 68(6), strani 1135–1192.
- Vrhovno državno tožilstvo (2024) Skupni zapisnik strokovnega dialoga –Virtualni pomočnik na VDT ki je potekal 16. in 17. 5. 2024, na lokaciji Vrhovnega državnega tožilstva RS, dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MP/VirtualniPomocnik/Skupni-zapisnik-strokovnega-dialoga-Virtualni-pomocnik-na-VDT_k.pdf (obiskano: 12. 11. 2024).
- Wu, T., et al. (2023) A Brief Overview of ChatGPT: The History, Status Quo and Potential Future Development," in *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica*, 10(5), strani 1122–1136.
- Xu, Z. (2021) Human Judges in the Era of Artificial Intelligence: Challenges and Opportunities, *Applied Artificial Intelligence*, 36(1), strani 1025–1045.

Extended abstract

Artificial Intelligence (AI) is permeating nearly every aspect of social life and influencing the otherwise established rules of social (sub)systems. This is also the case in the justice system, where AI tools are gradually being introduced with the aim of improving the efficiency of justice. AI systems in the judicial process represent a new dimension and a legal grey area where the law fails to apply consistently and regulation plays catch-up with technology. This chapter first discusses how AI systems work from the perspective of chatbots and the shortcomings or limits of the use of AI in judicial proceedings, what a chatbot can do, and where AI might encounter problems or where its shortcomings lie. This is followed by an analysis of the ways in which AI systems have been used in court proceedings and what we know

of the ways in which AI systems have been used in court proceedings. In addition, this chapter of the monograph presents the approach taken by the Slovenian judiciary with regard to the introduction of AI systems in court proceedings. The use of AI systems is discussed and assessed to determine whether such use is at all compatible in the Slovenian legal order from the perspective of the principle of equal protection of rights, including the principle of adversarial proceedings, as well as in light of a purported right to a human judge. However, the key (far-reaching) question raised in the chapter is whether an AI adjudicating a dispute between parties can provide the same standards of justice as when a human being acts as a judge.

There are roughly two different ways in which AI can be used in the courts, but they differ in the role of the AI system, namely whether it acts as a support system for the judge (»AI in the court«) or whether it acts as a court (»AI as the court«), i.e. adjudicating disputes rather than simply assisting the court. However, the line between these two regimes of AI use in courts is blurred. The Slovenian judiciary has started to introduce AI systems in court proceedings. Two of the largest projects of the Supreme Court of the Republic of Slovenia are »Tipko« and »Tapko.« Selected aspects of these systems are presented in the chapter and used as an example of the aforementioned division between the two regimes of the use of AI by the courts.

In the context of litigation and judicial decision-making, it is worth highlighting that judicial discretion (i.e. when a human being is the decision-maker in a dispute) is a logical and experiential judgment that must be consistent with the judge's impartial nature. The court also answers, on a case-by-case basis, the question of what, for example, constitutes a legally relevant causal link, in the context of a logical-experiential assessment, based on legal theory as well as on life experience and logic, following a common-sense solution. It can therefore be argued that a situation in which AI decides a dispute could be highly controversial on these grounds alone, as a chatbot that is incapable of semantic reasoning or of interacting with the real world around it would struggle to make an appropriate judgment based on life experience and thus satisfy the legal standard of logical-experiential judgment. The hidden nature of AI algorithms may also be a major obstacle. The lack of transparency of decision-making algorithms can also have a direct impact on the parties to the proceedings. The inability to understand the algorithms behind AI prevents the parties to the proceedings from understanding the actions or omissions of the other party. Ultimately, the contribution finds that a right to a human decision does exist in the framework of EU law and the AI Act in particular. While it is not readily apparent as such, it can be derived from the rules prohibiting automatic decision-making. Furthermore, the right seems to emanate from the right to judicial protection, as AI systems do not seem to conform to the notion of a court. In any case, the new EU regulatory framework demonstrates a profound care for human autonomy.